

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1997 metai

INSTITUTE OF LITHUANIAN HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1997

VILNIUS 1998

INSTITUT FÜR LITAUISCHE GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1997

VILNIUS 1998

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė komisija
Vytautas MERKYS (pirm.), Antanas TYLA (pirm. pavaduotojas),
Vacys MILIUS, Gediminas RUDIS, Rita STRAZDŪNAITĖ (sekretorė),
Gintautas ZABIELA

Redakcinės komisijos adresas:
Kražių g. 5, 2001 Vilnius

Išleista Lietuvos istorijos instituto užsakymu

ISSN 0202-3342
ISBN 8896-34-025-X

HENRIKAS ŠADŽIUS

**VKP(B) CK LIETUVOS BIURO VEIKLA ORGANIZUOJANT TAUTINIO
PASIPRIEŠINIMO SLOPINIMĄ**

Įvadas

Nepriklausomybės metai paskatino istorikus naujai pažvelgti į daugelį mūsų tautos istorijos atkarpų, tarp jų ir į sovietinio laikotarpio istoriją.

Išėjusiose monografijose, straipsnių rinkiniuose, moksliniuose žurnaluose ryžtingai atsisakoma praeityje marksistinės istoriografijos įtakoje suformuotų dogmatiškų pseudokonstrukcijų, teiginių, sąvokų. O dėl sovietinio laikotarpio istorijos, tai čia pirmiausia detaliam analizuojami, nors neretai ir žinomi, bet didžia dalimi iki Tautos Atgimimo nublępti faktai, kurie prieštaravo ano meto oficialiajai nuomonei.

Naujausiųjų laikų Lietuvos istorijos tyrinėtojai jau nemažai padarė nušviesdami stalininio režimo, nacių okupacijos metais įvykdytus masinius Lietuvos gyventojų naikinimus, trėmimus. Apie kai kurių represinių struktūrų (NKVD–NKGB žinybų, vidaus ir pasienio kariuomenės) veiklą slopinant tautinį pasipriešinimą nemažai rašyta, bet dar gana miglotai aptariama kitų institucijų (prokuratūros, karo tribunolų), taip pat vykdyusių slopinimo funkcijas, vieta ir vaidmuo. Mažai kas nauja pasakyta ir vadovaujančių to meto politinių institucijų, jų poveikio Respublikos sovietizacijai klausimu.

Ką mes iki šių dienų žinojome apie VKP(b) CK Lietuvos biuro veiklą 1944–1947 metais? Ar buvo istorinėje literatūroje specialiai šis klausimas plačiau nagrinėjamas? Glaustai prisiminkime, kas jau buvo padaryta praeity.

Sovietinėje istoriografijoje šios politikos partinės institucijos reikalingumu ir būtinumu netgi nebuvo drįstama abejoti. Tai buvo vienas iš daugelio sovietinės istoriografijos šampų, stereotipų, išankstinių dar sąjunginės istoriografijos suformuluotų schemų, mechaniškai perkeltų ir nediskutuotinų istorikų mokslinio darbo metodikoje visose respublikose. Vietose taip pat buvo naudojami tik tie šaltiniai, kurie patvirtindavo šios institucijos reikšmę, o jai prieštaraujantys – ignoruojami arba nutylimi.

Ir lietuvių sovietinėje istoriografijoje VKP(b) CK Lietuvos biuro įkūrimo priežastis, jo veikla ir vaidmuo buvo aiškinami vienareikšmiškai. Tradicinė, pozityvi nuostata šiuo klausimu buvo užfiksuota tiek akademinuose Lietuvos istorijos darbuose¹, tiek Lietuvos komunistų partijos istorijos vadovėliuose². Ir šis dešimtmečius nusistovėjęs kūrybinę mintį kaustęs stereotipas su mažomis išimtimis keliavo respublikoje iš vieno vadovėlio, monografijos, straipsnio į kitą.

Šį klausimą naujomis istorinėmis sąlygomis pirmieji ėmėsi aiškinti ir tikslinti istorikai V. Tininis³, E. Grunskis⁴. Jų darbuose jau reiškiami kai kurie nauji samprotavimai, vertinimai. Tačiau remdamiesi vien archyvinių šaltinių nuotrupomis (VKP(b) CK Lietuvos biuro archyvas, biurą likvidavus, buvo išvežtas į Maskvą) ir periodine spauda, o nesusipažinę su šios institucijos archyvine medžiaga, jie negalėjo pateikti išsamesnės analizės. Be to, jie ir nekėlė sau tokio uždavinio. Neseniai išėjusioje monografijoje A. Anušauskas nušviečia kai kurią šios institucijos veiklą, daugiausia remdamasis buvusio KGB archyvo medžiaga⁵.

Taigi anksčiau, remdamiesi vien archyvinės medžiagos, saugomos Lietuvos archyvuose, nuotrupomis, matyt, šią problemą ir būtume baigę aptarinėti. Tačiau dabar, disponuodami šios sovietinės politinės institucijos Maskvoje išlikusia archyvine medžiaga, galime tęsti ir gilinti šios problemos tyrinėjimą nauju lygiu.

Šiame straipsnyje mes aptarsime tik pirmąją VKP(b) CK Lietuvos biuro veiklos laikotarpį (1944 m. lapkritis – 1946 m. vasaris), kai jam vadovavo M. Suslovas. Be to, plačiau paliesime tik jo veiklą, pirmiausia nukreiptą į tautinio pasipriešinimo sovietizacijai slopinimą.

VKP(b) CK Lietuvos biuro posėdžiai, pasitarimai, nutarimai

VKP(b) CK Lietuvos biuro rankose aptariamuoju laikotarpiu buvo sutelkta visa reali politinė valdžia respublikoje. Be jo žinios ir išankstinio aprobavimo LKP(b) CK biuras, LKT, AT prezidiumas negalėjo savarankiškai spręsti svarbiausių respublikos ekonominio, kultūrinio, politinio gyvenimo klausimų. Visi tuo metu įvykę

¹ Lietuvos TSR istorija. 1940–1958 metai, Vilnius, t. 4, 1972; *История Литовской ССР, С древнейших времен до наших дней*, Вильнюс, 1978.

² Lietuvos Komunistų partijos istorijos apybraiža, t. 3: 1940–1959, Vilnius, 1985; *Построение социализма в Советской Прибалтике: Исторический опыт Компартии Литвы, Латвии, Эстонии*, Рига, 1982; ir kt.

³ V. T i n i n i s, Grėsmingas Maskvos įrankis, *Politika*, 1990, Nr. 22–24; V. T i n i n i s, *Sovietinė Lietuva ir jos veikėjai. 1940–1991 m.*, Vilnius, 1994; V. T i n i n i s, *Sniečkus. 33 metai valdžioje*, Vilnius, 1965.

⁴ E. G r u n s k i s, Lietuvos „viccgubernatoriaus“ karjeros žlugimas, *Gimtasias kraštas*, 1991 10 31–11 06.

⁵ A. A n u š a u s k a s, *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940–1958 metais*, Vilnius. 1996.

Lietuvos KP(b) CK plenumai, jų vedimas ir priimamos rezoliucijos, svarbesnieji LKP(b) CK biuro posėdžių nutarimai iš pradžių buvo aptariami VKP(b) CK Lietuvos biuro posėdžiuose. Biuro priimtus nutarimus vykdyti praktiškai buvo privaloma, nes juos rengiant biuro aparato darbuotojai konsultavosi su atitinkamais VKP(b) CK aparato skyriais.

Nors, kaip minėta, šiame straipsnyje nušviesime tik vieną iš VKP(b) CK Lietuvos biuro veiklos krypčių, tačiau, matyt, tikslinga kiek plačiau apsisotiti ties pirmuoju Biuro protokolu bei aptarti nutarimų organizavimo ir priėmimo mechanizmą.

VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmasis posėdis įvyko 1944 m. gruodžio 21 d.⁶ (žr. 1 priedą). Šiame posėdyje, be Biuro narių M. Suslovo, F. Kovaliovo, I. Tkačenkos, A. Sniečkaus, M. Gedvilo, dalyvavo: V. Niunka – Lietuvos KP(b) CK antrasis sekretorius, V. Pisarevas – VKP(b) CK Lietuvos biuro sekretoriaus vedėjas ir B. Baranauskas – Lietuvos KP(b) CK žemės ūkio skyriaus vedėjas. Reikia pridurti, kad kviestinių į Biuro posėdžius skaičius nebuvo pastovus. Jų galėjo būti ir keli, ir keliolika. Tai pirmiausia priklausė nuo rengiamo klausimo sudėtingumo, aktualumo ir pan.

Pvz., 1945 m. sausio 24 d. Biuro posėdyje (protokolas Nr. 3)⁷ svarstant dienotvarkės klausimą „Dėl lenkų tautybės piliečių evakuacijos iš Lietuvos SSR į Lenkiją ir lietuvių tautybės piliečių iš Lenkijos į Lietuvos SSR“ dalyvavo: VKP(b) CK Lietuvos biuro nariai Suslovas, Kovaliovas, Gedvilas; Rodionovas (SSSR NKVD–NKGB įgaliotinis Lietuvos SSR); Isačenka (Lietuvos KP(b) CK antrasis sekretorius); Preikšas (Lietuvos KP(b) CK sekretorius propagandai ir agitacijai); Paleckis (Lietuvos SSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo pirmininkas); Guzevičius (Lietuvos SSR VSL komisaras), Bartašiūnas (Lietuvos SSR VRL komisaras); Rudakovas (Lietuvos SSR VSL komisarų pavaduotojas); Čižikovas (SSSR NKVD Vyriausiosios milijos valdybos pasų skyriaus viršininko pavaduotojas); Makarovas (Lietuvos SSR NKVD Milicijos valdybos pasų skyriaus viršininkas); Mickevičius (Lietuvos SSR Vyriausiasis atstovas lenkų repatriacijai iš Lietuvos); Kundrotas (vyr. įgaliotinis lietuvių evakuacijai iš Lenkijos); Fedorovičius (Lietuvos KP(b) Vilniaus miesto komiteto sekretorius); Suchininas, Teterovas, Ogurcovas (VKP(b) CK Lietuvos biuro darbuotojai).

Diskusijose dalyvaujančių skaičius nebuvo apibrėžtas, tačiau pagal nusistovėjusią tvarką priešpaskutinis neretai kalbėdavo A. Sniečkus, o diskusijas visada užbaigėdavo M. Suslovas.

Tačiau grįžkime prie VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmojo posėdžio, kuriame svarstytas klausimas „Dėl priemonių įvykdant įstatymą dėl vokiečių okupacijos pa-

⁶ VKP(b) CK Lietuvos biuro posėdžio protokolas Nr. 1, *Rusijos naujausios istorijos archyvinų dokumentų saugojimo ir tyrimo centras* (toliau – RADC), f. 597, ap. 1, b. 1, l. 1.

⁷ VKP(b) CK Lietuvos biuro posėdžio protokolas Nr. 3, § 2, ten pat, l. 31–34.

sekmių likvidavimo žemės ūkyje“. Šiandien galima tik spėlioti, kodėl buvo pasirinktas pirmuoju būtent šis klausimas, juolab kad dabar jau žinome, jog tuo metu po visą Lietuvą jau siautėjo S. Kruglovo vadovaujamos baudžiamosios karinės čekistinės operacijos daliniai. Be to, šis posėdis vyko prieš Lietuvos KP(b) CK IV plenumą (1944 12 27–30), kuris svarstė klausimą „Dėl VKP(b) CK 1944 m. spalio 30 d. nutarimo „Apie Lietuvos TSR partinės organizacijos darbo trūkumus ir uždavinius politinio darbo srityje“⁸.

Tačiau, kita vertus, pirmaisiais pokario metais (1944–1947) svarbiausia sovietinės agrarinės politikos, siekusios išplėsti savo socialinę bazę, sukiršinti individualius valstiečius ir parengti dirvą prievartinei kolektyvizacijai, priemonė buvo žemės reforma. Kaip žinia, juridinį jos pagrindą sudarė 1944 m. rugpjūčio 30 d. Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos III sesijoje priimtas įstatymas „Dėl vokiečių okupacijos padarinių žemės ūkyje likvidavimo“⁹. Nors jame buvo kalbama apie 1940 m. bežemiams ir mažžemiams išdalytos žemės grąžinimą, tačiau iš tikrųjų prasidėjo nauja, kur kas radikalesnė reforma. Kryptį šia linkme kaip tik ir davė aptariamasis VKP(b) CK Lietuvai biuro posėdis ir jame parengti dokumentai. Cituojame protokolo nutartį:

„<...> 1. Pritarti Lietuvos KP(b) CK ir Lietuvos SSR Liaudies Komisarų Tarybos nutarimo „Dėl priemonių vykdant vokiečių okupacijos padarinių likvidavimo žemės ūkyje įstatymą“ projektui.

2. Siekiant organizuoti Lietuvos KP(b) CK ir Lietuvos SSR Liaudies Komisarų Tarybos nutarimo plačiosiose valstiečių masėse aiškinimą ir įvykdyti priemones, iš minėto nutarimo išeinančias, pavesti Lietuvos KP(b) CK komandiruoti 3 savaitėms į apskritis ir valsčius respublikinį ir apskričių partinį ir tarybinį aktyvą.

3. Apie valstiečiams žemės grąžinimo atlikto darbo rezultatus 1945 m. vasario 10 d. VKP (b) CK Lietuvos biure išklausti Respublikinės žemės ūkio komisijos pranešimą.

VKP(b) Lietuvos biuro pirmininkas
(M. Suslovas)
(Parašas) „¹⁰

Čia plačiau nekomentuosime minimo Lietuvos KP(b) CK ir LKT nutarimo. Pagrindiniai jo teiginiai atsispindėjo periodinėje to meto spaudoje¹¹. Jie plačiai buvo

⁸ Lietuvos Komunistų partijos (bolševikų) Centro Komiteto IV plenumas, Vilnius, p. 3.

⁹ Tarybų Lietuvos valstietija, Vilnius, 1979, p. 75.

¹⁰ VKP(b) CK Lietuvos biuro posėdžio protokolas Nr. 1, RADC, f. 597, ap. 1, b. 1, l. 1–5.

¹¹ Lietuvos SSR Liaudies Komisarų Tarybos ir Lietuvos KP(b) CK Centro Komiteto 1944 m. gruodžio mėn. 22 d. nutarimas apie priemones įstatymui „Dėl vokiečių okupacijos padarinių žemės ūkyje likvidavimo“ vykdyti, Tiesa, 1944 12 26.

aptarti sovietinių istorikų agrarininkų darbuose. Tačiau manome, kad tikslinga atkreipti dėmesį į du šio nutarimo aspektus.

Pirma, Lietuvos KP(b) CK ir LKT nutarimas įpareigojo Respublikinę žemės komisiją iki 1945 m. vasario 1 d. užbaigti žemės reformą. Tačiau tiek šis, tiek daugelis kitų sovietiniais laikais rengtų planų, nutarimų bei nustatytų datų, kontrolinių skaičių buvo nerealūs. Kaip žinia, ji užsitęsė iki 1947 m., nebuvo užbaigta ir praktiškai susiliejo su prasidėjusia prievartine kolektyvizacija¹².

Antras aspektas, kuris tiesiogiai susijęs su mūsų straipsnyje toliau nagrinėjama klausimais, yra jau tuo metu prasidėjęs totalinis puolimas kaime prieš ginkluoto pasipriešinimo dalyvių šeimas. Nors minėtame dokumente apie tai dar nieko nekalbama, tačiau po kelių dienų įvykusio Lietuvos KP(b) CK IV plenumo (1944 12 27–28) priimtoje rezoliucijoje jau rašoma: „<...> Plenumas įpareigoja partinius ir tarybinius organus greitai ir ryžtingai vykdyti visos žemės ir turto konfiskavimą tuose ūkiuose, kurių šeimų nariai dalyvauja buržuazinėse nacionalistinėse gaujose <...>“¹³.

Tai buvo tarsi įžanga į 1945 m. vasarą prasidėjusius pirmuosius Lietuvos kaimo gyventojų – partizanų būrių vadų, aktyvių kovotojų ir jų rėmėjų šeimų trėmimus.

Apie svarbesnius įvykius respublikoje M. Suslovas nedelsdamas informuodavo Maskvą, taip pat juos svarstydavo biuro posėdžiuose.

1945 m. sausio 12 d. Vilniaus geležinkelio stotyje įvyko didelė traukinių katastrofa. M. Suslovas apie šį įvykį skubiai pranešė į Maskvą:

„*Visiškai slaptai*
Perduota „VC“

1945 01 13 01 val.

Maskva, VKP(b) CK drg. J. V. S t a l i n u i

Pranešu apie geležinkelio katastrofą Vilniaus stotyje.

Sausio 12 d. 16 val. 33 min. traukinys Nr. 984A 23 782 su BAS* ūkiu, 43 vagonų sąstatas, vyko iš Kirtimų į Vilniaus keleivių stotį.

Yra daug aukų. Kol kas surinkti 58 žuvusieji ir 230 sužeistieji. Tikslus aukų skaičius bus nustatytas rytą.

M. Suslovas“¹⁴

¹² Tarybų Lietuvos valstietija, p. 90.

¹³ Lietuvos Komunistų partijos (bolševikų) Centro Komiteto IV plenumas, p. 102.

* BAS (боевые артиллерийские снаряды) – artilerijos koviniai sviediniai.

¹⁴ Maskva, VKP(b) CK drg. J. V. Stalinui, RADC, f. 597, ap. 1, b. 8, l. 36.

Jau katastrofos dienos vakare šis klausimas buvo svarstomas VKP(b) CK Lietuvos biuro posėdyje¹⁵.

Tą pačią dieną buvo sudaryta komisija avarijos priežastims ištirti. Jai vadovavo iš Maskvos atvykęs SSSR NKGB 3-iosios valdybos viršininko pavaduotojas, valstybės saugumo komisaras Klionovas.

Šalia VKP(b) CK Lietuvos biuro posėdžių M. Suslovas praktikavo vadinamuosius „Pasitarimus pas VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininką“. Tokie pasitarimai vykdavo prieš kiekvieną didesnę respublikoje organizuojamą kampaniją. Pasitarimai taip pat turėjo savo numeraciją. 1945 m. liepos 21 d. įvyko VKP(b) CK Lietuvos biuro ir Lietuvos KP(b) CK aparato darbuotojų pasitarimas (protokolas Nr. 5) – „Dėl pasiruošimo Lietuvos KP(b) CK VI plenumui (1945 07 26–28)“¹⁶. Panašus pasitarimas pas M. Suslovą įvyko ir 1945 m. rugpjūčio 14 d. (protokolas Nr. 6) „Dėl LKP(b) CK VII plenumo vedimo (1949 08 23–24)“¹⁷ ir t. t.

Per tokius pasitarimus būdavo aptariamai ir redaguojami nutarimų, kreipimūsi projektai, numatomi pasisakantieji, aptariamai renginių scenarijai ir pan.

VKP(b) CK Lietuvos biuras buvo pagrindinis iniciatorius rengiant ir kitus to meto svarbiausius politinius dokumentus, tokius kaip: „Į lietuvių tautą“, paskelbtą centriniuose respublikos laikraščiuose 1945 m. vasario 10 d., „Su šaknimis išrausime pikčiausius lietuvių tautos priešus – lietuviškai vokiškuosius nacionalistus“ – 1945 m. gegužės 25 d. ir kt. Šių ir panašių dokumentų projektai buvo M. Suslovo redaguoti ir vizuoti¹⁸, jų turinys ir pateikimo visuomenei formos būdavo aptariamoms biuro posėdžiuose.

1945 m. rudenį Lietuvoje, kaip ir visoje Sovietų Sąjungoje, partinės struktūros pradėjo aktyviai rengtis rinkimams į SSSR Aukščiausiąją Tarybą. Spalio 13 d. buvo paskelbti „Rinkimų į TSRS Aukščiausiąją Tarybą nuostatai“, kurių 2 str. deklaravo, kad „<...> visi 18 metų sulaukę TSRS piliečiai, nežiūrint rasinės ir tautinės priklausomybės, lyties, tikybos, mokslo cenzo, sėslumo, **socialinės kilmės, turtinės padėties ir praeities veikimo** [mano išskirta. – H. Š.], turi teisę dalyvauti deputatų į TSRS Aukščiausiąją Tarybą rinkimuose <...>“¹⁹. Tačiau ir šiuo atveju, kaip dažniausiai buvo stalininėje sistemoje, bolševikiniai teoriniai postulatai ryškiai skyrėsi nuo kasdieninio gyvenimo praktikos.

¹⁵ Apie geležinkelio katastrofą Vilniaus stotyje, VKP(b) CK Lietuvos biuro 1945 01 24 posėdžio protokolas Nr. 3, § 1, ten pat, b. 1, l. 30–31.

¹⁶ Lietuvos KP(b) CK darbuotojų pasitarimo pas M. Suslovą protokolas Nr. 5, ten pat, l. 63–65.

¹⁷ 1945 08 14 pasitarimo pas M. Suslovą protokolas Nr. 6, ten pat, l. 63–65.

¹⁸ Į lietuvių tautą; Su šaknimis išraukime pikčiausius lietuvių tautos priešus – lietuviškai vokiškuosius nacionalistus, *RADC*, f. 597, ap. 1, b. 7, l. 10–23, 25–31.

¹⁹ Rinkimų į TSRS Aukščiausiąją Tarybą nuostatai, *Tiesa*, 1945 10 13, Nr. 240, p. 1.

1945 m. lapkričio 11 d. VKP(b) CK Lietuvos biuras svarstė klausimą (ypatingasis aplankas) „Dėl kai kurių Lietuvos SSR gyventojų grupių neįtraukimo į rinkėjų sąrašus“. Biuras šiuo klausimu priėmė dviejų punktų nutarimą:

„<...> 1. Pateiktą projektą dėl kai kurių Lietuvos SSR gyventojų grupių neįtraukimo į rinkėjų sąrašus su posėdžio metu padarytais papildymais ir pakeitimais priimti kaip Lietuvos KP(b) CK biuro nutarimą.

2. Paaikškinamąjį raštą šiuo klausimu VKP(b) CK sekretoriui drg. G. M. Malenkovi patvirtinti <...>“²⁰.

Minimame rašte, kurį pasirašė M. Suslovas ir A. Sniečkus, buvo prašoma G. Malenkovo pritarti siūlymui neįtraukti Lietuvoje į rinkėjų sąrašus šias gyventojų grupes: 1) nacių okupacijos metais politinėse struktūrose dirbusius asmenis ir jų šeimų narius; 2) partizanų šeimų narius; 3) pasiturinčius ūkininkus („buožes“) ir jų šeimų narius; 4) vokiečių tautybės asmenis ir jų šeimas; 5) lenkus, užsirašiusius išvykti į Lenkiją²¹. Po kurio laiko iš VKP(b) CK buvo gautas sutikimas išvardytų grupių asmenis neįtraukti į rinkimų sąrašus.

Įdomu tai, kad netrukus (1945 12 6–7) vykęs Lietuvos KP(b) CK VIII plenumas svarstė klausimą „Dėl partinių organizacijų uždavinių ryšium su rinkimais į SSSR Aukščiausiąją Tarybą“. Tačiau apie kai kurių gyventojų grupių neįtraukimą į rinkėjų sąrašus ten net neužsimenama. Po kurio laiko paskelbtame spaudoje plenumo nutarime šiuo klausimu tik konstatuojama, kad „<...> rinkiminė kampanija mūsų respublikoje vyks aštrios klasinės kovos aplinkybėmis <...>“²². Oficialiojoje spaudoje ši kartą nė neaptariami šiame plenumo kalbėjusieji, nepateiktos M. Suslovo, A. Sniečkaus kalbos, kas anksčiau būdavo daroma. Nors archyve yra išlikęs 15 lapų M. Suslovo kalbos tekstas²³, kuriame jis analizuoja vis dar sudėtingą politinę situaciją respublikoje, pagrindžia, kodėl nereikia įtraukti kai kurių gyventojų grupių į rinkėjų sąrašus ir t. t.

Kovos su tautiniu pasipriešinimu stiprinimas

VKP(b) Centro Komitetas, kurdamas tiesiogiai sau pavaldžius politinius-partinius padalinius 1940 ir 1944–1945 m. okupuotose teritorijose (respublikose), bene

²⁰ Dėl kai kurių Lietuvos SSR gyventojų grupių neįtraukimo į rinkėjų sąrašus, *RADC*, f. 597, ap. 1, b. 1, l. 141.

²¹ VKP(b) CK sekretoriui drg. Malenkovi, ten pat, b. 3, l. 95–96.

²² Dėl partinių organizacijų uždavinių ryšium su rinkimais į TSRS Aukščiausiąją Tarybą. Iš Lietuvos KP(b) Centro Komiteto VIII Plenumo nutarimo, *Tiesa*, 1945 12 19.

²³ M. Suslovo kalba Lietuvos KP(b) CK VIII plenumo 1945 m. gruodžio 7 d. (ryšium su artėjančiais rinkimais), *RADC*, f. 597, ap. 1, b. 3, l. 109–124.

pagrindiniu uždaviniu jiems kėlė pokario metais „įveikti dar išlikusių buržuazinių sluoksnių pasipriešinimą“, „likviduoti ginkluotą nacionalistų pogrindį“. Apskritai VKP(b) CK Lietuvos biuras per visą savo veiklos laikotarpį, kaip ir kadais carizmas, griežtai slopino bet kokius ryškesnius nacionalinius pasireiškimus, bet kokį separatizmą centro atžvilgiu. M. Suslovas Lietuvoje viešai pasakytose pirmoje kalboje 1944 m. gruodžio 27–30 d. įvykusiame Lietuvos KP(b) CK IV plenumo pabrėžė:

„<...> Kova su buržuaziais nacionalistais iki VKP(b) CK nutarimo buvo nepakankamai ryžtingai organizuota. Vertindamas šį neryžtingumą kaip mūsų silpnumą, buržuazinės nacionalistinės gaujos, tiek lietuviškai vokiškosios, tiek lenkiškai vokiškosios, suaktyvino savo teroristinę ir diversinę veiklą <...>.

Koks gi respublikos partinės organizacijos uždavinys šioje buržuazinių nacionalistinių ir buožinių elementų aktyvizacijos akivaizdoje?

Jos uždavinys yra organizuoti buržuazinių nacionalistų gaujų sutriuškinimą ir įvykdyti tai per trumpiausią laiką <...>“²⁴.

Per visą M. Suslovo buvimo Lietuvoje laiką ši tezė atsispindėjo visose jo kalbose, rašytuose pranešimuose Maskvai, apie tai daugiau ar mažiau buvo kalbama kiekviename jo vadovautame VKP(b) CK Lietuvos biuro posėdyje.

Šiam tikslui pasiekti pirmiausia buvo „sustiprinta“ Lietuvos partinės organizacijos vadovybė. Vietoj seno A. Sniečkaus pagrindinės kovos bendražygio V. Niunkos LKP(b) CK antruoju sekretoriumi M. Suslovo iniciatyva paskiriamas A. Isačenka, iki tol dirbęs partijos Maskvos srities komiteto sekretoriumi²⁵. Stiprinamas ir ideologinis puolimas, kurį organizuoja sekretorius propagandai ir agitacijai K. Preikšas. Jis ir tarp prieškarinio Lietuvos komunistų pasižymėjo radikaliomis pažiūromis.

Tiek naujieji, tiek senieji partijos lyderiai centre ir apskrityse ėmė griežtai vadovautis LKP(b) CK IV plenumo nuostata „<...> kuo ryžtingiausiai kovoti su lietuviškai vokiškaisiais nacionalistais ir jų ideologija, be pasigailėjimo demaskuoti ir traukti griežton atsakomybėn nacionalistus ir jų pagalbininkus <...>“²⁶.

Tačiau M. Suslovui ir to nepakako. Gaudamas nuolatinę informaciją apie partizaninį judėjimą krašte bei, matyt, atitinkamus signalus iš SSSR NKVD (L. Berijos), NKGB (V. Merkulovo) vadovybės bei nurodymus iš VKP(b) CK, 1945 m. gegužės 24 d. jis organizuoja specialų biuro posėdį, kuris pirmuoju klausimu svarsto kovos su tautiniu ginkluotu ir neginkluotu pasipriešinimu stiprinimą. Pateikiame šio biuro protokolo ir jame priimto nutarimo ištrauką:

²⁴ Lietuvos Komunistų partijos (bolševikų) Centro Komiteto IV plenumas, p. 73, 74.

²⁵ V. T i n i n i s, *Sovietinė Lietuva ir jos veikėjai...*, p. 185.

²⁶ Lietuvos Komunistų partijos (bolševikų) Centro Komiteto IV plenumas, p. 103.

1945 metų gegužės 24 d.

VKP(b) CK Lietuvos biuro nariai: drg. Suslovas, Kovaliovas, Sniečkus, Gedvilas

Ypatingasis aplankas

1 §. Dėl buržuazinių-nacionalistinių gaujų aktyvizacijos ir kovos su jomis priemonių stiprinimas.

(Drg. Bartašiūnas, Guzevičius, Vetrovas, Byčkovskis, Suchininas, Nikitinas (Ukmergės NKVD), Gedvilas, Kovaliovas, Preikšas, Šupikovas, Vildžiūnas, Tkáčenka, Paleckis, Golovko, Bodekas (respublikos prokuratūra), Pirogovas (NKVD kariuomenės prokuroras), Liaudis, Sniečkus, Suslovas).

Pažymėti, kad, prasidėjus pavasariui, labai suaktyvėjo buržuazinės nacionalistinės gaujos, ypač Panevėžio, Ukmergės, Biržų, Švenčionių, Rokiškio, Kėdainių, Utenos ir Marijampolės apskrityse <...>.

Pažymėti, kad daugelyje apskričių pasitaiko gyventojų atžvilgiu revoliucinio teisingumo pažeidimo atvejų ir teisėtumo nebuvimo apraiškų, nedėmesingo požiūrio į gyventojų materialinį buitinį aprūpinimą, toleruojami netinkami atskirų darbuotojų poelgiai (girtuoklystė ir kt.), o tai sukelia gyventojų nepasitenkinimą ir padeda banditiniams elementams. Tačiau Lietuvos KP(b), partijos miestų ir apskričių komitetai su šiais neleistiniais reiškiniais reikiamai nekovoja.

VKP(b) CK Lietuvos biuras **nutaria**:

1. Laikyti svarbiausiu ir pirmaeiliu respublikos partinių, komjaunimo ir tarybinių organizacijų, NKVD ir NKGB organų uždaviniu tolesnę kovos su lietuviškaisiais ir lenkiškaisiais buržuaziniais nacionalistais stiprinimą, spartesnę buržuazinio nacionalistinio pogrindžio demaskavimą ir likvidavimą ir visišką buožinių-nacionalistinių gaujų sutriuškinimą.

2. Įpareigoti vidaus reikalų liaudies komisarą drg. Bartašiūną ir valstybės saugumo liaudies komisarą drg. Guzevičių:

a) nedelsiant numatyti konkrečias priemones stiprinti NKVD ir NKGB organų operatyvinį darbą, krikdant ir likviduojant buožines-nacionalistines gaujas;

b) pačiais glausčiausiais terminais išaiškinti ir likviduoti pagrindines nacionalistines organizacijas respublikoje;

c) sustiprinti vadovavimą naikintojų batalionams ir būriams, apvalant juos nuo prasiskverbusių į kai kuriuos iš jų svetimus ir degradavusius elementus;

d) imtis greičiausių priemonių NKVD valsčių skyriams sukomplektuoti atsidasusiais Tėvynei kadrtais, pirmiausia iš lietuvių;

e) pavesti drg. Bartašiūnui artimiausiomis dienomis paskelbti spaudoje straipsnį Lietuvos SSR vyriausybės kreipimosi į lietuvių liaudį dvasia. Lietuvos KP(b) CK

propagandos ir agitacijos skyriui užtikrinti šio straipsnio išspausdinimą visuose respublikos ir apskričių laikraščiuose ir išleisti atskira brošiūra ar atsišaukimą 50 tūkst. egz. tiražu.

3. Pavesti Lietuvos KP(b) CK sekretoriui kadrų klausimais drg. Kučinskui kartu su vidaus reikalų liaudies komisaru drg. Bartašiūnu ir valstybės saugumo liaudies komisaru drg. Guzevičiumi dekados laikotarpiu parinkti grupę darbuotojų į pagalbą NKVD ir NKGB organams, siekiant padėti sukrikydyti ir legalizuoti buržuazines nacionalistines formuotes ir banditines grupes <...>

VKP(b) CK Lietuvos biuro Pirmininkas
(M. Suslovas)
(Parašas) “²⁷”

J. Bartašiūno vardu dokumento rengimo ir skelbimo peripetijas bandė aiškinti jau daugelis tyrinėtojų, tačiau tik dabar mes galime smulkiai nušviesti šio ir kitų panašaus pobūdžio tuo metu skelbtų dokumentų atsiradimą.

Kita vertus, šio kreipimosi pasirodymas liudijo ir tai, kad sovietinė vyriausybė, jos represinės struktūros beveik metus nesugebėjo palaužti ginkluoto pasipriešinimo. Todėl vis dar neatsisakydama tiesioginės konfrontacijos su partizaniniu judėjimu (buvo rengiamasi 1945 m. vasaros baudžiamajai operacijai), tebeieškojo ir kitų išeičių. Vengdama beprasmiško pirmiausia „savųjų“ kraujo praliejimo, Lietuvos sovietinė vyriausybė žengė antrą žingsnį, šį kartą J. Bartašiūno vardu pareiškėdama:

„<...> Aš dar kartą pareiškiu visiems lietuviškai vokiškųjų nacionalistų gaujų dalyviams, kad jiems taikoma amnestija, kuri buvo paskelbta Lietuvos TSR vyriausybės 1945 metų vasario mėn. 9 dienos kreipimesi. Jeigu „LLA“ dalyviai ateis kalčių išpažinti, jiems bus palikta gyvybė, jiems bus duotas galimumas išpirkti savo sunkius nusikaltimus, padarytus prieš tautą ir tarybinę valdžią <...>“²⁸. 1945 m. liepos 7 d. šitai amnestijai pritarė bei ją propagavo ir Kauno arkivyskupijos valdytojas prelatas S. Jakubauskis.

Pasibaigus Antrajam pasauliniam karui Europoje, didžioji dauguma Lietuvos gyventojų įsitikino, kad nepavyks greit atkurti nepriklausomybę. Ginkluotas pasipriešinimas, kaip politinės konfrontacijos tąsa, vis labiau kryo partizanų nenaudai.

Tokiomis sąlygomis, paskelbus amnestiją, apie 40 tūkst. partizanų ir besislaps-tančiųjų pasitraukė iš kovos. Pirmiausia pasitraukė nepriėmę partizanų priesaikos arba vengę stoti į Raudonąją armiją. Tačiau ginkluotas pasipriešinimas tuo metu

²⁷ Dėl buržuazinių-nacionalistinių gaujų aktyvizacijos ir kovos su jomis priemonių stiprinimo, *RADC*, f. 597, ap. 1, b. 1, l. 108–110.

²⁸ J. B a r t a š i ū n a s, Su šaknimis išraukime pikčiausius lietuvių tautos priešus – lietuviškai vokiškuosius nacionalistus, *Tiesa*, 1945 05 25, p. 2.

okupantams dar nesumažėjo. Partizanai keitė taktiką: jų būriai tapo mažesni ir mobilesni, juos sunkiau buvo aptikti.

1945 m. rugsėjo 17 d. įvyko VKP(b) CK Lietuvos biuro posėdis (protokolas Nr. 6), kuriame svarstytas klausimas „Dėl VKP(b) CK 1945 m. rugpjūčio 15 d. nutarimo dalies, liečiančios lietuviškai vokiškojo nacionalistinio pagrindžio ir jo ginkluotų gaujų likvidavimą“:

„<...> Biuras pažymėjo, kad 1945 m. rugpjūčio 15 d. VKP(b) CK nutarimas „Dėl Lietuvos SSR partinės organizacijos partinio-politinio darbo trūkumų ir klaidų“, liečiantis kuo greitesnį lietuviškai vokiškojo nacionalistinio pagrindžio ir jo ginkluotų gaujų likvidavimą, vykdomas nepatenkinamai, ypač Rokiškio, Utenos, Kėdainių, Ukmergės, Marijampolės, Raseinių ir Švenčionių apskrityse <...>.

Partinės, tarybinės ir komjaunimo organizacijos vis dar silpnai dirba politinį darbą tarp gyventojų, demaskuodami antiliaudinę ir išdavikišką lietuviškai vokiškų gaujų esmę. Daugelyje apylinkių dirbančiųjų susirinkimai organizuojami labai retai. Įvairaus pobūdžio provokaciniai gandai, priešišku elementų platinami, negauna reikiamo atkirčio.

VKP(b) CK Lietuvos biuras nutaria:

1. Pareikalauti iš visų Lietuvos KP(b) miestų ir apskričių komitetų ir NKVD ir NKGB organų per trumpiausią laiką likviduoti banditines formuotes ir grupes respublikos teritorijoje, mobilizuojant į kovą su jomis visas partinių, tarybinių, komjaunimo organizacijų jėgas, NKVD–NKGB organus ir darbo žmones, ryžtingai atskratyti nusiramino ir geraširdiškumo nuotaikų.

2. Įpareigoti Lietuvos KP(b) miestų ir apskričių komitetus, NKVD ir NKGB apskričių skyrius užtikrinti besąlygišką numatytų planų likviduojant nacionalistinių pagrindį ir banditines formuotes vykdymą ir organizuoti būtinas papildomas priemones, atsižvelgiant į konkrečią kiekvieno valsčiaus ir apylinkės padėtį.

Nedelsiant sukurti apylinkėse, apimtose banditizmo, ginkluotas grupes iš patikrinto kaimo aktyvo gyventojų apginti nuo banditinio teroro, smulkioms banditų gaujoms ir grupėms išaiškinti ir likviduoti. Organizuoti aktyvo mokymą naudotis ginklu <...>²⁹.

1945 m. spalio 15 d. M. Suslovo vadovaujamas VKP(b) CK Lietuvos biuras („Ypatingasis aplankas“) vėl svarstė klausimą „Dėl politinės padėties respublikoje“.

„<...> VKP(b) CK Lietuvos biuras **nutarė**:

1. Pažymėti, kad Lietuvos KP(b) Joniškio, Marijampolės, Raseinių, Švenčionių, Rokiškio ir Panevėžio apskričių komitetai nesiėmė būtinų politinių ir organizacinių priemonių malšinant ir trauškinant buožines nacionalistines gaujas, iki šiol teberodo neleistiną pasyvumą mobilizuojant darbo žmones kovai su gaujomis, įtraukiant į šią kovą ir apginkluojant partinį ir tarybinį aktyvą.

²⁹ Dėl VKP(b) CK 1945 m. rugpjūčio 15 d. nutarimo dalies, liečiančios lietuviškai-vokiškojo nacionalistinio pagrindžio ir jo gaujų likvidavimą, *RADC*, f. 597, ap. 1, b. 1, l. 137–138.

Kategoriškai pareikalauti iš partijos Jonišio, Marijampolės, Raseinių, Švenčionių, Rokiškio ir Panevėžio apskričių komitetų nedelsiant baigti tebesitęsiantį neleistiną pasyvumą kovoje su lietuviškaisiais-vokiškaisiais nacionalistiniais būriais, ryžtingai sustiprinti partinį politinį darbą tarp gyventojų, įtraukiant į aktyvią kovą su gaujomis partinį-tarybinį aktyvą, artimiausiu metu jį apginkluoti, papildyti naikintojų batalionus ir suaktyvinti jų kovą su gaujomis <...>³⁰ ir t. t., ir pan.

Nuolatinis represinių struktūrų stiprinimas

Jau daug rašyta apie sovietinių represinių struktūrų nusikaltimus lietuvių tautai stalinizmo metais. Tačiau mes turbūt visi sutiksime, kad tiek centrinis, tiek vietinis represinių struktūrų aparatas visais laikais tebuvo tam tikros politikos vykdytojai. Sovietų Sąjungoje stalinizmo metais tokią politiką diktavo VKP(b) CK Politinis biuras, vadovaujamas J. V. Stalino, Lietuvoje nagrinėjamoju laikotarpiu – VKP(b) CK Lietuvos biuras, vadovaujamas M. Suslovo. Šiuo požiūriu būdinga M. Suslovo pirmoji kalba Lietuvoje, pasakyta 1944 m. gruodžio 27–30 d. įvykusiame Lietuvos KP(b) CK IV plenume, kur, remdamasis „marksizmo-leninizmo klasikais“, jis mokė, kaip reikia susidoroti su idėjiniais priešais:

„<...> Į buožinį ir buržuazinį terorą ir bauginimus mes turime atsakyti rūsčiai ir negailestingai <...>.

Aš priminsiu Lenino nurodymą šiuo reikalu, pasakytą 1920 metais:

„Mūsų dalykas, – sakė Leninas, – statyti klausimą tiesiai. Kas geriau? Ar išgauti ir pasodinti į kalėjimą, kartais net sušaudyti šimtus išdavikų iš kadetų, nepartinių, menševikų, eserų, „veikiančių“ (kas ginklu, kas sąmokslu, kas agitacija prieš mobilizaciją...) prieš Tarybų valdžią, t. y. už Denikiną? Ar privesti reikalą iki to, kad Kolčiakui ir Denikinui būtų leista užmušti ir išžudyti, mirtinai užplakti dešimtis tūkstančių darbininkų ir valstiečių? Pasirinkimas nesunkus.

Klausimas stovi taip ir tikrai taip“ (L e n i n a s, *Raštai*, t. XXII, p. 45, rusų kalba) <...>

Reikia greitai ir ryžtingai vykdyti žemės ir viso ūrto konfiskaciją tuose ūkiuose, kurių šeimų nariai dalyvauja buržuazinėse nacionalistinėse gaujose <...>³¹.

Svarbiausias sovietinio režimo Lietuvoje ramstis buvo represinis aparatas – LSSR NKVD ir NKGB, SSSR NKVD kariuomenė. Nors formaliai jų vadovai, kaip partijos nariai, buvo pavaldūs Lietuvos KP(b) CK, tačiau iš tikrųjų jos priklausė ir buvo tiesiogiai pavaldžios SSSR represinių struktūrų centrinėms žinyboms. Didele

³⁰ Dėl politinės padėties respublikoje, ten pat, l. 140.

³¹ *Lietuvos Komunistų partijos (bolševikų) Centro Komiteto IV plenumas*, p. 74–75.

įtaką jų veiklai turėjo tik VKP(b) CK Lietuvos biuras, ypač vadovaujant M. Suslovui. Biuras nuolat tarpininkavo dėl represinio aparato stiprinimo ir didinimo bei sankcionavo įvairius antikonstitucinius aktus.

Apie Lietuvos SSR NKVD ir NKGB veiklą bei sudėtį nagrinėjamoju laikotarpiu jau nemažai rašyta³². Čia plačiau paliesime tik tuos momentus, kurie mūsų spaudoje beveik neatsispindėjo ar kuriems tiesioginę įtaką darė VKP(b) CK Lietuvos biuras.

1945 m. pradžioje įvyko kai kurie kadriniai pertvarkymai SSSR NKVD–NKGB struktūrose, kuruojančiose Lietuvos represinių struktūrų žinybas. Iki tol buvęs SSSR NKVD–NKGB įgaliotiniu Lietuvai valstybės saugumo komisaras I. Tkačenka, kartu globojęs ir 3-iojo Baltarusijos fronto kontržvalgybos dalinių veiklą, buvo paskirtas Raudonosios armijos 1-ojo Pabaltijo fronto SSSR NKVD įgaliotiniu. Fronto daliniai okupavo šiaurinę Lietuvos dalį, kovojo dėl Klaipėdos, o po to apsupo vokiečius Kurše. Šiose pareigose I. Tkačenka dirbo 1945 m. sausio–gegužės mėn. 1945 m. sausio 15 d. M. Suslovas rašė G. Malenkovui ir L. Berijai, prašydamas palikti I. Tkačenką, motyvuodamas, kad „Bartašiūnas ir Guzevičius blogai susitvarko su darbu“³³. Tačiau L. Berija šį kartą į M. Suslovo prašymą neatsižvelgė. Vietoj I. Tkačenkos buvo paskirtas valstybės saugumo komisaras Dmitrijus Rodionovas, dar 1944 m. spalį kartu su juo atvykęs į Lietuvą. Jis taip pat koordinavo SSSR NKVD–NKGB įvairių žinybų darbą, aktyviai dalyvavo 1944 m. gruodžio mėn. S. Kruglovo vykdomoje baudžiamajoje operacijoje.

Iš karto po paskyrimo D. Rodionovas ėmėsi priemonių „stiprinti kovą su banditizmu“. Kadangi jis tiesiogiai atstovavo SSSR NKGB 2-ajai valdybai (žvalgybai), tai ypač daug dėmesio kreipė žvalgybinio agentūrinio darbo tarp partizanų stiprinimui. Tai atsispindi ir pirmajame jo iniciatyva parengtame dokumente, kurį, suderinęs su M. Suslovu, jo nuorašą jam ir atsiuntė:

„Visiškai slaptai

Operatyvinių sektorių ir grupių viršininkams
NKVD ir NKGB apskričių skyrių viršininkams

Į Lietuvos SSR NKVD ir NKGB atsiųsti apskričių skyrių ataskaitiniai duomenys liudija apie pastaruoju metu staigų agentūrinio operatyvinio darbo susilpnėjimą likviduojant banditizmą ir pašalinant antitarybinius elementus. Ypač nepatenkinamai organizuojamas darbas ieškant ir demaskuojant priešo agentūrą.

³² N. G a š k a i t ė ir kt. *Lietuvos partizanai 1944–1953 m.*, Kaunas, 1966, p. 369–378; A. A n u š a u s k a s, min. veik., p. 156–165; *Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD–MGB dokumentuose 1944–1953 metais*, Kaišiadorys, 1966, p. 36–45; ir kt.

³³ VKP(b) CK – drg. Malenkovui, SSSR NKVD drg. L. Berijai, *RADC*, f. 597, ap. 1, b. 7, l. 55.

Visiškai nepatenkinamai panaudojama NKVD kariuomenė, esanti apskrityse, o atskirais atvejais ir netinkamai. Taip pat blogai panaudojami naikintojų batalionai <...>.

Kai kurie vadovaujantys darbuotojai savo neveiklumą stengiasi paaikškinti nepakankamu kariuomenės kiekiu apskrityje. Ši priežastis nerimta. Turimos kariuomenės užteks, jeigu bus gerai organizuotas darbas su agentūra ir tinkamai panaudota kariuomenė.

Nustatyta, kad kai kurie kariniai viršininkai formaliai žiūri į operacijų organizavimą, nesiima pakankamų priemonių banditams surasti ir persekioti. Ypač tai pastebima vykdant karines operacijas miškų masyvuose.

Siūlome:

1. Sustiprinti darbą kovojant su banditizmu ir pašalinant antitarybinius elementus.

Šiems tikslams nedelsiant iš esmės pertvarkyti darbą su agentūriniu-informaciniu tinklu. Sustiprinti darbą verbuojant naują agentūrą.

Priversti verbuoti agentus ir su jais tiesiogiai dirbti vadovaujančią operatyvinę sudėtį.

2. Banditizmui likviduoti visomis galimybėmis tinkamai panaudoti turimą kariuomenę ir naikintojų batalionus.

Priversti karinius viršininkus persekioti banditus, o ne tik juos išbaidyti, kaip tai daroma kai kuriais atvejais.

Tada, kai planuojama masinė kariuomenės operacija, mes galime į pagalbą permesti kariuomenę iš kitų apskričių.

Tokiu atveju turi būti parengtas pagrįstas čekistinės karinės operacijos įgyvendinimo planas ir pateiktas patvirtinti.

Mūsų darbo sėkmė daugeliu atvejų priklausys nuo to, kaip sumaniai ir greitai mes atskleisime ir likviduosime lietuviškąjį-vokiškąjį ir lenkiškąjį-vokiškąjį pagrindį.

Tai įpareigoja nedelsiant įsigyti tokią agentūrą, kuri būtų pajėgi įsiskverbti į vadovaujančius pagrindžio centrus. Be to, būtina tinkamai organizuoti svarbiausių ir perspektyviausių suimtųjų tardymą.

Apie jūsų priimtas priemones ir šio patvarkymo vykdymą praneškite ne vėliau kaip 1945 m. vasario 10 d.

LSSR NKVD
valstybės saugumo
komisaras
(*Bartašiūnas*)

LSSR NKGB
valstybės saugumo
komisaras
(*Guzevičius*)

SSSR NKVD–NKGB
įgaliotinis valstybės
saugumo komisaras
(*Rodionovas*)

1945 m. sausio 29 d.³⁴

³⁴ Draugui Suslovui, ten pat, b. 17, l. 31–32.

Nuo D. Rodionovo neatsilieka ir I. Tkačenka. Nors tuo metu, kaip rašo keliuose išlikusiuose dokumentuose, jis yra „fronte“ (tai saugumiečiai ypač stengdavosi akcentuoti karo metais, nes karininkai frontininkai į juos žiūrėdavo ne tik su baime, bet ir su panieka kaip į užfrontės „žiurkes“), tačiau reguliariai siųsdavo ir M. Suslovui pažymas apie nuveiktą darbą kovojant su Lietuvos partizaniniu judėjimu 1-ojo Pabaltijo fronto užnugaryje³⁵.

Nagrinėjamuoju laikotarpiu kovojo su partizanais ne tik NKVD–NKGB struktūriniai padaliniai, bet ir atskiri Gynybos liaudies komisariato, o konkrečiau – Raudonosios armijos kontržvalgybos „Smerš“ padaliniai. Jų pajėgomis buvo nukautas LLA vadas V. Veverskis. Leningrado fronto NKVD užnugario apsaugos kariuomenės žvalgybos daliniai suėmė parašiotininkus Venslauską ir A. Kubilių³⁶. 1945 m. gruodžio 27 d. Pabaltijo karinės apygardos kontržvalgybos „Smerš“ valdybos viršininkas generolas leitenantas Chanikovas parašė išsamų pranešimą M. Suslovui apie kontržvalgybos dalinių kovą su partizanais apygardos kariuomenės dislokuotose vietovėse³⁷.

1945 m. pavasario politiniai įvykiai Lietuvoje rodė, kad nors SSSR–Vokietijos karas jau baigėsi, bet greitai užgniaužti lietuvių tautos pasipriešinimą ir sovietizuoti, ypač Lietuvos kaimą, nepavyko, todėl VKP(b) CK Lietuvos biuras nutarė imtis dar griežtesnių priemonių.

Kovos bei teroro prieš partizaninį judėjimą inicijavimas

M. Suslovas, atvykęs į Lietuvą, reguliariai kartu su I. Tkačenka informuodavo L. Beriją apie represinių struktūrų atliktą darbą kovojant su „lietuviškai vokiškaisiais nacionalistais“, apie politinę padėtį respublikoje ir nuolat kėlė būtinumą tiek stiprinti represines struktūras, tiek plėsti represijas³⁸.

Teorinis pagrindas toliau stiprinti represines struktūras ir imtis pirmųjų represinių masinių priemonių* buvo VKP(b) CK Lietuvos biuro 1945 m. gegužės 24 d. nutarimas:

„<...> 4. Protokoliškai

Ryšium su buržuazinių nacionalistinių gaujų Lietuvoje veiksmų aktyvizacija ir siekiant kuo greičiau jas likviduoti, SSSR vidaus reikalų liaudies komisarą drg. Beriją prašyti:

³⁵ VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkui drg. M. Suslovui, ten pat, l. 59–61.

³⁶ VKP(b) CK sekretoriui drg. Malenkovui, ten pat, b. 7, l. 4–6.

³⁷ VKP(b) CK Lietuvos SSR biuro pirmininkui drg. Suslovui, ten pat, l. 129–135.

³⁸ Maskva, NKVD, draugui L. P. Berijai, ten pat, l. 7–9.

* Čia neturime galvoje nuolat vykusio neginkluoto pasipriešinimo dalyvių ir apskritai kitaminčių suimtinėjimo, kuris permanentiškai vyko visu M. Suslovo Lietuvoje buvimo laikotarpiu.

a) siekiant sustiprinti NKVD ir NKGB valsčių ir tarp valsčių skyrius, pasiūsti į Lietuvą darbuotojus skyrių viršininkų pareigoms, o visai kitai šių skyrių operatyvinei ir eilinei sudėčiai sukomplektuoti leisti parinkti 1000 žm. iš patikrintų ir raštingų 16 Klaipėdos lietuviškosios šaulių divizijos kareivių, karininkų ir „Smerš“ darbuotojų;

b) padidinti NKVD kariuomenę, veikiančią Lietuvos teritorijoje;

c) leisti ištremti už respublikos ribų iš kiekvienos apskrities po 50–60 gaujų vadų ir piktybiškiausių banditų šeimų.

5. Pasiūlyti NKVD drg. Bartašiūnui, NKGB drg. Guzevičiui, NKVD kariuomenės prokurorui drg. Pirogovui ir NKVD kariuomenės tribunolo pirmininkui drg. Chaliavinui organizuoti atvirus parodomuosius teismų procesus piktybiniais banditams ir teroristams, demaskuotiems žvėrišku elgesiu su gyventojais. Organizuoti šiuos procesus lietuvių kalba apskrityse ir valsčiuose – nusikaltimų įvykdymo vietoje <...>³⁹.

1945 m. vasaros pradžioje centrinės ir respublikinės NKVD–NKGB žinybos pradėjo intensyviai ruošti trečiajai – stambiausiai baudžiamajai operacijai, kurios metu buvo tikimasi galutinai palaužti ginkluotą pasipriešinimą Lietuvoje. Šiam tikslui buvo siekiama panaudoti ir reguliariusius Raudonosios armijos dalinius (miškų masyvams šukuoti ir pan.), nors, pavyzdžiui, trėmimo operacijose tokie daliniai nebuvo naudojami, nes jais nebuvo pasitikima. Apie tai ir kalbama žemiau pateiktame dokumente.

„VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkui
drg. S u s l o v u i

Jūsų prašymu Baltarusijos–Lietuvos karinės apygardos kariuomenės vadas generolas leitenantas Ševaldinas š. m. kovo 27 d. išleido įsakymą Nr. 058, kuriuo įpareigojo apygardos kariuomenę aktyviai dalyvauti kovose su banditizmu kartu su NKVD kariuomene, vadovaujant Lietuvos SSR NKVD ir jo apskričių organams.

Sutinkamai su šiuo įsakymu Lietuvoje dislokuotos 50-osios atsargos šaulių divizijos daliniai iki šiol mūsų buvo panaudojami vykdant stambias karines operacijas.

Apie tai sužinojęs, Vyriausiosios kariuomenės formavimo valdybos viršininkas generolas pulkininkas Smorodinas kategoriškai uždraudė duoti kariuomenę mūsų dispozicijon kovai su banditizmu.

Dabar mes rengiame stambią operaciją Ukmergės, Utenos ir kitose banditizmo apimtose apskrityse, kurių teritorijose taip pat dislokuoti 50-osios divizijos daliniai.

³⁹ Dėl buržuazinių nacionalistinių gaujų aktyvizacijos ir kovos su jomis priemonių stiprinimo, ten pat, b. 1, l. 110.

Mūsų prašymą, drg. Leontjevo* ir BLKA** štabo prašymą leisti panaudoti šiuos dalinius minėtose operacijose drg. Smorodinas nepatenkino pareiškęs, kad tai ne jų reikalas.

Prašom Jus šį klausimą pateikti VKP(b) CK dėl leidimo, esant būtinybei, panaudoti 50-osios divizijos dalinius operacijose, kovojant su banditizmu Lietuvos SSR.

NKVD–NKGB įgaliotinis Lietuvai
(Tkačėnka)

Lietuvos SSR NKVD
(Bartašiūnas)

Nr. 1/0262

1945 m. birželio 13 d. ⁴⁰

1945 m. birželio 20 d. M. Suslovas išsiunčia išsamią (36 p.) ataskaitą J. Stalinui apie VKP(b) CK Lietuvos biuro (1944 m. lapkritį–1945 m. birželį) nuveiktą darbą. Šioje ataskaitoje atsispindi ne tik tai, kas buvo oficialiai deklaruojama: „padėti stiprinti partines ir sovietines organizacijas, ugdyti joms nacionalinius kadrus“ ir t. t., bet ir ginkluoto lietuvių tautos pasipriešinimo masto, jo galimo ilgalaikio pobūdžio suvokimas. Ataskaitoje taip pat nurodomos priemonės, kurių bus imtasi, kad kuo greičiau būtų palaužtas pasipriešinimas ir sovietizuota respublika.

„Visiškai slaptai

VKP(b) Centro Komiteto Sekretoriui
draugui J. V. S t a l i n u i

VKP(b) CK Lietuvos Biuro
Ataskaita

<...> Apie politinę padėtį respublikoje ir kovą su buržuaziniais nacionalistiniais elementais ir banditizmu.

<...> Nuo Lietuvos išlaisvinimo iš vokiškųjų fašistinių grobikų NKVD–NKGB organai suėmė 27 119 antitarybinių lietuviškų ir lenkiškų pogrindžio organizacijų dalyvių, banditinių grupių, šnipų ir kito antitarybinio elemento. Šalia to, pagrindinis darbas buvo atliktas pradėdant 1944 m. gruodžiu***. Tuo laikotarpiu buvo suimta 22 554 žm.

* A. Leontjevas – SSSR NKVD Vyriausiosios kovos su banditizmu valdybos viršininkas.

** BLKA – Baltarusijos–Lietuvos karinė apygarda.

⁴⁰ VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkui drg. Suslovui, ten pat, b. 17, l. 61–62.

*** M. Suslovas nori pabrėžti savo vaidmenį, nes jis į Lietuvą atvyko 1944 m. gruodžio pradžioje.

Per čekistines karines operacijas, organizuotas išlaisvinant Lietuvą iš vokiečių okupacijos, respublikoje likviduotos 493 banditinės grupės. Per tą laiką buvo užmušti 7174 banditai, tarp jų 6514, – pradėdant gruodžio mėn. <...>.

Lietuvos SSR NKVD–NKGB duomenimis, š. m. birželio 1 d. Lietuvoje toliau tebeveikia 142 banditinės grupės, tarp jų – 11 lenkų, iš viso 6246 dalyvių (tarp jų 1198 lenkai). Pateikti duomenys toli gražu nepilni, nes jie atspindi tik paimtus į įskaitą banditinių grupių dalyvius, o tikrovėje jų yra žymiai daugiau. Be to, Lietuvos NKVD–NKGB organai vykdo 1318 vadovaujančių ir aktyvių pagrindžio dalyvių, esančių nelegalioje padėtyje, paiešką <...>

Mes taip pat prašėme draugą Beriją leisti ištremti iš kiekvienos apskrities po 50–60 banditinių gaujų vadų ir teroristų šeimų. Dabar mūsų prašymus drg. Berija patenkinio. Drg. Berijos pavedimu į Lietuvą atvyko drg. Kobulovas ir Apolonovas. Jie parengė detalų čekistinių karinių operacijų ir nacionalistinio pagrindžio išaiškinimo planą. Artimiausiomis dienomis prasidės ši operacija <...>.

VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkas
M. Suslovas
(Parašas) ⁴¹

1945 m. vasaros baudžiamoji operacija ir prasidėję Lietuvos gyventojų trėmimai laukto efekto nedavė. Rudeniop ginkluotas pasipriešinimas vėl suaktyvino savo veiklą. Ne tik represinės struktūros, bet ir politinės institucijos ieškojo naujų būdų jam palaužti.

1945 m. rugsėjo 17 d. VKP(b) CK Lietuvos biuras svarstė, kaip vykdoma VKP(b) CK 1945 m. rugpjūčio 15 d. nutarimo dalis – kuo greičiau likviduoti partizaninį judėjimą Lietuvoje. Biuras priėmė nutarimą toliau stiprinti NKVD–NKGB struktūras ir plėsti terorą vietinių, besipriešinančių krašto sovietizacijai, gyventojų atžvilgiu. Nutarime buvo rašoma:

„ <...> 3. Įpareigoti respublikos vidaus reikalų liaudies komisarą (drg. Bartašiūną) ir valstybės saugumo liaudies komisarą (drg. Jefimovą):

a) papildomai komandiruoti į labiausiai banditizmo apimtas apskritis į pagalbą vietiniams NKVD ir NKGB organams patyrusius čekistinius darbuotojus;

b) nedelsiant pasiūsti į apskritis žemutiniam kaimo aktyvui apginkluoti turimus Vidaus reikalų liaudies komisariatai ir NKVD kariuomenės dispozicijoje trofėjinius ginklus, taip pat iškelti SSSR vidaus reikalų liaudies komisarui drg. Berijai klausimą dėl papildomo ginklų ir šaudmenų, būtinų šiems tikslams, skyrimo <...>.

5. Pasiūlyti Lietuvos KP(b) apskrities komitetams:

⁴¹ VKP(b) Centro Komiteto Sekretoriui draugui J. V. Stalinui VKP(b) CK Lietuvos biuro ataskaita, ten pat, b. 2, l. 18–21.

a) partijos valsčių sekretoriai ir NKVD valsčių skyrių viršininkai turi sudaryti sąrašus kaimo aktyvistų, kuriems būtų galima išduoti ginklus, ir tuos sąrašus patvirtinti apskričių komitetų posėdžiuose⁴².

Vadinasi, įgyvendinus šį nutarimą (pirmiausia turime galvoje dalies kaimo gyventojų oficialų apginklavimą šaunamaisiais ginklais), Lietuvos kaime turėjo toliau lietus kraujas. Matyt, tuo buvo suinteresuota ir SSSR centrinių represinių struktūrų vadovybė, kuri ir toliau, atsižvelgdama į VKP(b) CK Lietuvos biuro aprašymus, stiprino represines jėgas Lietuvoje. Apie tai ir kalbama daugelyje dokumentų⁴³.

1945 m. spalio 15 d. VKP(b) CK Lietuvos biuras svarstė klausimą „Dėl politinės padėties respublikoje“. Biuras savo nutarime užrašė:

„ <...> 2. Pasiūlyti vidaus reikalų liaudies komisarui drg. Bartašiūnui, valstybės saugumo liaudies komisarui drg. Jefimovui ir generolui majorui drg. Vetrovui:

a) rimtai pagerinti agentūrinį operatyvinį darbą ir tuo pagrindu teisingiau panaudoti NKVD kariuomenę ir naikintųjų batalionus kovoje su buožių nacionalistinėmis gaujomis;

b) imtis priemonių, kad NKVD kariuomenės išformavimas ir perdislokavimas vyktų kuo organizuočiau ir nesusilpnintų operatyvinio darbo likviduojant banditizmą <...> ⁴⁴.

Panašus nutarimas buvo priimtas ir 1945 m. lapkričio 10 d. (žr. 2 priedą). VKP(b) CK biuras (Ypatingasis aplankas) svarstė aštuntuoju punktu klausimą „Dėl papildomo Lietuvos SSR NKVD ir NKGB valsčių skyrių sudarymo ir stiprinimo“.

„<...> Siekiant toliau stiprinti kovą su buržuaziniais nacionalistiniais elementais ir jų ginkluotomis gaujomis ir stiprinant sovietinę valdžią Lietuvos SSR valsčiuose, prašyti VKP(b) CK:

1. Leisti sudaryti NKVD skyrius visuose 320 Lietuvos SSR valsčiu.

2. NKVD valsčių skyriams ir NKVD operatyviniams punktams komplektuoti atsiųsti į Lietuvos SSR per VKP(b) CK kadru valdybą 470 NKVD ir NKGB operatyvinių darbuotojų iš geriausių operatyvinių darbuotojų, esančių centrinėse ir rytinėse šalies srityse, iš jų: NKVD – 370 žm. (NKVD valsčių skyrių viršininkais – 150 ir operatyvinių darbuotojų – 220 žm.), NKGB – 100 operatyvinės sudėties žmonių <...> ⁴⁵.

⁴² Dėl VKP(b) CK 1945 08 15 nutarimo dalies, liečiančios lietuviškai vokiškojo nacionalistinio pagrindžio ir jo gaujų likvidavimą, *RADC*, f. 597, ap. 1, b. 1, l. 138–139.

⁴³ Maskva, SSSR NKVD draugui Berijai; SSSR vidaus reikalų liaudies komisarui draugui L. P. Berijai, *Rusijos Federacijos valstybinis archyvas* (toliau – *RFVA*), f. 9401s, ap. 1s, b. 2260, l. 174, 175, 195, 199.

⁴⁴ Apie politinę padėtį respublikoje, *RADC*, f. 597, ap. 1, b. 1, l. 140.

⁴⁵ Dėl Lietuvos SSR NKVD ir NKGB valsčių skyrių papildomo sudarymo ir stiprinimo, ten pat, l. 142.

Po visų šių priemonių nagrinėjamoju laikotarpiu represinių struktūrų darbuotojų skaičius respublikoje sparčiai didėjo. 1944 m. rugsėjo 28 d. vien NKVD sistemoje dirbo 2184, iš jų 1095 milicijoje, 1945 m. sausio 1 d. – jau 4965, o 1946 m. sausio 1 d. – 9957 darbuotojai (milicijoje, atitinkamai 2592 ir 2978). Vien 1945 m. SSSR NKVD kadru skyrius dirbti į Lietuvą atsiuntė 2283 įvairaus rango operatyvinius darbuotojus. Atitinkami kiekybiniai poslinkiai vyko LSSR NKGB sistemoje.

Karo tribunolų, viešųjų teismų procesų organizavimas

Pokario metais įtvirtinti okupacinį režimą labai padėjo sovietinė teisėtvarkos sistema (prokuratūra, Aukščiausiasis teismas, karo tribunolai), kurie pokario metais, kaip ir 1940–1941 m., vadovavosi RSFSR baudžiamuoju ir RSFSR baudžiamojo proceso kodeksais⁴⁶. Teisėtvarkos organai stalinizmo metais ypatingą dėmesį skyrė „klasinių priešų“, „priešiškų elementų“ demaskavimui ir jų izoliavimui.

Apskritai stalinizmo metais teismų procesai Lietuvoje tebuvo įteisintas teisminis susidorojimas, o pati teisė buvo paversta fikcija. Propagandinis aparatas bei klusnūs ir paslaugūs režimo garbintojai, ypač politinio pobūdžio bylose apipildavo teisiamąjį purvais, siekė kaltinamąjį dažniausiai pavaizduoti iš pradžių kaip tarnaujantį naciams, o vėliau – Vakarų imperialistams.

Nagrinėjamoju laikotarpiu labiausiai reiškėsi vadinamieji specialieji teismai – karo tribunolai, kurie iš esmės nagrinėjo tik politines bylas, remdamiesi RSFSR baudžiamojo kodekso 58 straipsniu, numatančiu bausmę už kontrrevoliucinę veiklą. Specialiesiems teismams priklausė: Raudonosios armijos karo tribunolas, NKVD kariuomenės karo tribunolas, Lietuvos geležinkelio tribunolas ir Nemuno baseino vandens kelių tribunolas. Visi šie karo tribunolai nagrinėjo Lietuvos partizanų, jų rėmėjų, antisovietinių nelegalių organizacijų bei žmonių, apkaltintų bendradarbiavimu su naciais ir sovietinių aktyvistų naikinimu, baudžiamąsias bylas. Dauguma laisvės kovotojų būdavo kaltinami ir teisiami pagal šiuos straipsnio punktus: 58–1^a – tėvynės išdavimas; 58–2 – ginkluotas sukilimas; 58–6 – šnipinėjimas; 58–8 – teroristinė veikla; 58–10 – antisovietinė agitacija, 58–11 – grupinė antisovietinė veikla ir t. t.

VKP(b) CK Lietuvos biuro archyvineame fonde sukaupta medžiaga taip pat rodo, kokį vaidmenį suvaidino sovietinė teisėtvarka kovoje su ginkluotu ir neginkluotu pasipriešinimu Lietuvos sovietizacijai pokario metais, nes apie minėtų teisinių žinybų vestus teismų procesus buvo nuolat informuojamas M. Suslovas.

⁴⁶ *RTFSR Baudžiamasis kodeksas, veikias Lietuvos TSR teritorijoje: Oficialus tekstas su pakeitimais 1951 m. liepos 1 dienai ir su pastraipsniui susistemintos medžiagos priedu, Vilnius, 1952.*

Pirmuosius teismų posėdžius ir pokario metais Lietuvoje organizavo SSSR Aukščiausiojo Teismo Karinės kolegijos išvažiuojamosios sesijos. Jų metu, kaip ir kitose to meto Sovietų Sąjungos vietovėse, daugiausia buvo teisiami asmenys, kovoję su sovietų valdžia 1940–1941 m., aktyviai bendradarbiavę įvairiose policinėse struktūrose nacių okupacijos metais bei kaltinami sovietinių aktyvistų ir žydų naikinimu. Kaip pavyzdį pateikiame vieną iš daugelio dokumentų:

„*Visiškai slaptai*
Egz. Nr. 1

SSSR Aukščiausiojo Teismo
Karinė kolegija

*LKP(b) CK drg. S u s l o v u i

Siunčiame Jūsų žiniai SSR Sąjungos Aukščiausiojo Teismo Karinės kolegijos išvažiuojamosios sesijos nuosprendžio nuorašą Oželio-Kazlausko ir 11 kitų byloje.

Priedas: 6 p. Nuorašas.

SSR Sąjungos Aukščiausio Teismo Karinės
kolegijos išvažiuojamosios sesijos pirmininkas
justicijos generolas majoras
(A. Orlovas) (*Parašas*)⁴⁷

1945 m. sausio 31 d.

Iš atsiųsto nuosprendžio matyti, kad 1945 m. sausio 29 d. SSSR Aukščiausiojo Teismo Karinės kolegijos išvažiuojamoji sesija uždaramė teismo posėdyje nagrinėjo Vilniuje nacių okupacijos metais veikusio 1-ojo savisaugos bataliono 12 karių, „tiesiogiai dalyvavusių tarybinių piliečių žudynėse Paneriuose, Bezdonyse, Riešėje ir Kenoje“, bylą. Be to, dalis jų buvo kaltinami „sulaužę duotą karinę priesaiką“. Mat kaip Raudonosios armijos 29-ojo šaulių teritorinio korpuso kariai 1941 m. birželį, būdami Varėnos ar Pabradės poligonuose, nepasitraukė kartu su Raudonąja armija, o „<...> sava valia pasidavė vokiečiams. Vėliau savo noru stojo į savisaugos batalioną, prisiekė Hitleriui ištikimybę ir pažadėjo vesti negailestingą naikinamą kovą su sovietine valdžia“⁴⁸. Išties griausmingai skambantys kaltinimai leido keturiems kaltinamiesiems taikyti 58 straipsnio 1^a ir 11 punktus, kitiems – šio straipsnio 1^b ir 11 punktus.

* Taip dokumente.

⁴⁷ LKP(b) CK drg. Suslovui, *RADC*, f. 597, ap. 1, b. 17, l. 33.

⁴⁸ Ten pat, l. 34.

1947 m. gegužės 26 d. (t. y. iki mirties bausmės panaikinimo)* už „kontrevoliucinius“ nusikaltimus buvo skiriama mirties bausmė arba 20 metų sunkių darbų kalėjimo. Mirties bausmė buvo vykdoma sušaudant ar pakariant.

VKP(b) CK Lietuvos biurui atsiųsto nuosprendžio nuorašo baigiamoje dalyje buvo rašoma:

„ <...> Visapusiškai išnagrinėjusi bylą, SSSR Aukščiausiojo Teismo Karinės kolegijos išvažiuojamoji sesija pripažino visus kaltinamuosius kaltais ir nuteisė: Oželį-Kazlauską, Augustą Juožą, Mačį Juožą, Ukrainą Stasį, Bogotkevičių Miką, Vaitulionį Povilą, Dvilaitį Joną, Mandeiką Vladą, Baltutį Borisą ir Narkevičių Joną sušaudyti, Žemaitį Vytautą – 20 metų ir Svirskį Juožą – 15 metų sunkių darbų kalėjimo, atimant politines teises 5 metams ir konfiskuojant jų turtą.

Teismo nuosprendis įvykdytas“⁴⁹.

Nors, kaip minėjome, „teisminis nagrinėjimas“ vyko uždaramame teismo posėdyje, tačiau propagandiniai tikslai į jį buvo pakviesti specialiai parinkti žurnalistai, kurie to meto respublikinių laikraščių puslapiuose bendriausiais bruožais ir reikiama linkme nušvietė šį procesą⁵⁰.

Frontui slenkant per Lietuvos teritoriją į Vakarus bei tebevykstant SSSR–Vokietijos karui, panašių teismų procesų būta ir daugiau. Apie teisminius procesus neretai būdavo nevengiama ir viešai kalbėti, o kas ir kur įvykdydavo mirties bausmę, buvo stengiamasi kiek galima įslaptinti⁵¹.

Krašte plečiantis ginkluotam ir neginkluotam priešinimuisi, absoliuti dauguma suimtųjų partizanų buvo teisiami SSSR NKVD kariuomenės karo tribunolų. Okupacinė valdžia partizanams nepripažino reguliariosios kariuomenės belaisvių statuso (nors daugelis jų partizaninio karo pradžioje vilkėjo karines nepriklausomos Lietuvos kariuomenės uniformas). Tiek reguliariosios Raudonosios armijos, tiek NKVD kariuomenės karo tribunole teisiamiesiems buvo kaltintojas, gynėjo institucijos čia taip pat nebuvo. Pats teisiamasis dalyvaudavo uždaramame teismo procese, išgirdavo, kuo jis kaltinamas. Nuo 1945 m. pavasario propagandiniai tikslai NKVD kariuomenės karo tribunolai buvo įpareigoti rengti ir parodomuosius viešus teismus, į kuriuos turėjo būti sukvięiami (sugaromi) vietiniai gyventojai. Tokiems procesams taip pat reikėjo parinkti „liudytojus“, kalbėtojus apie kaltinamųjų

* Panaikinus mirties bausmę, aukščiausioji bausmė buvo 25 metai griežto režimo lageryje. 1951 01 12 mirties bausmė Sovietų Sąjungoje buvo atnaujinta.

⁴⁹ Ten pat, l. 39.

⁵⁰ Iš teismo salės. Panerių žudikai gavo pelnytą bausmę, *Tiesa*, 1945 02 01.

⁵¹ 3-iosios gvardiečių tankų armijos karo tribunolo pirmininkui gvardijos justicijos pulkininkui drg. Dmitrijevui, *RFVA*, f. 9401s, ap. 1s, b. 2260, l. 104.

žvėriškumus ar antitarybinę veiklą, asmenis, kurie reikalautų kaltinamiesiems mirties bausmės, ir pan. Kadangi visa tai sukeldavo papildomų „rūpesčių“, tai tokių viešų teismų procesų rengimas vyko vangiai.

1945 metų gegužės 24 d. VKP(b) CK Lietuvos biuras, svarstęs klausimą „Dėl buržuazinių nacionalistinių gaujų aktyvizacijos ir kovos su jomis priemonių stiprinimo“ priimtame nutarime taip pat užrašė:

„<...> 5. Pasiūlyti NKVD drg. Bartašiūnui, NKGB drg. Guzevičiui, NKVD kariuomenės prokurorui drg. Pirogovui ir NKVD kariuomenės Tribunolo Pirmininkui drg. Chaliavinui organizuoti viešus parodomuosius teismų procesus piktybiškiems banditams ir teroristams, demaskuotiems žvėrišku elgesiu su gyventojais. Šiuos procesus organizuoti lietuvių kalba apskrityse ir valsčiuose – nusikaltimų įvykdymo vietose <...>“⁵².

Tačiau į šį VKP(b) CK Lietuvos biuro raginimą minėti asmenys iš karto nesureagavo. Todėl, praėjus vos porai mėnesių, VKP(b) CK Lietuvos biuras prie šio klausimo specialiai sugrįžo.

Padėtis respublikoje 1945 m. vasarą buvo itin sudėtinga, vyko baudžiamoji operacija, prasidėjo gyventojų trėmimai, partizanai keršijo už išstremtas šeimas. Viešieji teismai, VKP(b) CK Lietuvos biuro nuomone, turėjo ir „demaskuoti“ tautos akyse partizanus, ir įbauginti jų rėmėjus. Žemiau pateikiame šiuo klausimu VKP(b) CK Lietuvos biuro priimtą nutarimą:

„Visų šalių proletarai, vienykitės:

Visasąjunginė komunistų partija (bolševikų)

VKP(b) CK Lietuvos biuras

Visiškai slaptai

VKP(b) CK Lietuvos Biuro posėdžio

Protokolas Nr. 6

VKP(b) CK Lietuvos Biuro nariai: drg. Suslovas, Kovaliovas, Sniečkus, Gedvilas

1945 metų liepos 24 d. priimta

§ 1. Dėl viešųjų teismų procesų organizavimo (drg. Suslovas, Tkačenka, Sniečkus, Kovaliovas, Gedvilas, Krupinas, Ščerbakovas).

⁵² Dėl buržuazinių-nacionalistinių gaujų aktyvizacijos ir kovos su jomis priemonių stiprinimo, RADC, f. 597, ap. 1, b. 1, l. 100.

Nustatyta, kad VKP(b) CK Lietuvos biuro š. m. gegužės 24 d. nutarimas, įpareigojantis vidaus reikalų ir valstybės saugumo liaudies komisarus, NKVD kariuomenės Prokurorą ir Tribunolo pirmininką organizuoti viešus parodomuosius teisinius procesus piktybiniais banditams ir teroristams, kaltinamiems žvėriškumais gyventojų atžvilgiu, – drg. Bartašiūno, Guzevičiaus, Grimovičiaus ir Chaliavino neįvykdytas ir iki šiol nė vienas viešas procesas banditams ir teroristams neorganizuotas.

VKP(b) CK Lietuvos biuras nutaria:

a) atkreipti drg. Bartašiūno, Guzevičiaus ir Chaliavino dėmesį, kad jie neįvykdė VKP(b) CK Lietuvos biuro nutarimo dėl banditams ir teroristams viešų procesų organizavimo;

b) įpareigoti vidaus reikalų liaudies komisarą drg. Bartašiūną ir valstybės saugumo liaudies komisaro pavaduotoją drg. Jefimovą 2 savaitių laikotarpiu išnagrinėti visas NKVD–NKGB organuose turimas tardymines bylas dėl banditų, nacionalistinių organizacijų dalyvių ir liaudies išdavikų, atrinkti iš jų bylas klausymui apskričių ir valsčių centrų viešuose teisminiuose posėdžiuose;

c) šios grupės veiklos kontrolę ir sistemingą viešų procesų darbo organizavimą asmeniškai pavesti drg. Bartašiūnui ir Jefimovui.

VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkas
(M. Suslovas)
(Parašas)⁵³

Šis VKP(b) CK Lietuvos biuro nutarimas suaktyvino viešų parodomųjų teismų organizavimą. Juos organizavo NKVD kariuomenės karo tribunolai. Nepraėjus nė savaitei, per visą respubliką nuvilnijo tokių procesų banga. Kai kurie iš jų buvo net aprašyti to meto periodinėje spaudoje. Skirtingai nuo ankstesnių, čia jau buvo teisiami partizanai.

Vienas pirmųjų tokių viešų teismo procesų įvyko 1945 m. liepos 29 d., sekmadienį, Šiaulių aps. Gruzdžių vls. centre⁵⁴. Čia buvo suorganizuota Lietuvos SSR NKVD kariuomenės karo tribunolo išvažiuojamoji sesija, pirmininkaujama justicijos kapitono Panovo. Teisiami buvo prieš du mėnesius mūsų metu paimti į nelaisvę P. Petrylos vadovaujamo partizanų būrio kovotojai: Antanas Petryla, Antanas Vaitkus, Antanas Gužauskas, Antanas Jasiūnas bei partizanų rėmėjas Juozas Vilius. Kaip tokiais atvejais buvo priimta, NKVD kariuomenės karinė prokuratūra „pa-traukė baudžiamojam atsakomybėn kaip Tėvynės išdavikus pagal RSFSR Baudžiam-ojo kodekso 58–1 „a“ ir 58–11 str.“ Kadangi teismo procesas buvo viešas ir

⁵³ VKP(b) CK Lietuvos biuro protokolas Nr. 6, ten pat, l. 135–136.

⁵⁴ Lietuviškai vokiškųjų nacionalistų gaujų byla Gruzdžiuose, *Tiesa*, 1945 08 08.

parodomasis, tai, norint sudaryti nešališkumo regimybę, kaltinimą palaikė Šiaulių aps. prokuroras Aleksūnas, o kaltinamuosius „gynė“ vienas advokatas Zaleckas. Kaltinamieji turėjo „teisę duoti savo parodymus gimtąja kalba“.

Teismo farsas vyko pagal sovietinius stalinizmo metų standartus. Ir čia buvo daugeliu atvejų varu suvaryti vietos gyventojai, parinkti „liudytojai“ bei pasisakan-tieji, iš pradžių reikalavę, o po to ir pritarę nuosprendžiui.

Štai kelios ištraukos iš šio teisminio farso aprašymo:

„<...> Tam laikui į Gruzdžius, nepaisant lietingo oro, iš visų kaimų ir vienkie-mių pėsti ir važiuoti suėjo ir suvažiavo Gruzdžių valsčiaus valstiečiai.

Vienuoliktą valandą į valsčiaus klubo patalpas susirinko 600 vietos gyventojų. Teismo posėdžių salė perpildyta, užimtos visos kėdės, suolai, užgrūsti koridoriai ir prieangis <...>.

Kiekvienas kaltinamojo akto epizodas sukelia neapykantą banditams – lietuvių tautos išdavikams <...> ir ne tik tiems, kurie sėdi kaltinamųjų suole, bet ir vis dar tebesislapstantiems miškuose, ir iš pasalų rengiantiems piktadarybes mūsų laisvę mylinčios tautos atstovams <...>“⁵⁵.

Karo tribunolas priėmė trafaretinį nuosprendį ir nuteisė: Gužauską Antaną, Petrylą Antaną, Vaitkų Antaną – sušaudyti, Jasiūną Antaną ir Vilių Juozą – 15 me-tų katorgos darbams. Visas nuteistųjų turtas konfiskuojamas. Sprendimas galutinis ir neapskundžiamas.

Apie pirmųjų viešų atvirų parodomųjų teismų procesų partizanams organizavi-mą buvo reguliariai informuojami ir aukščiausieji SSSR represinių struktūrų vadovai⁵⁶.

Viešų parodomųjų teismų procesų partizanams banga toliau tebesirito per res-publiką. Apie vienus jų plačiau, apie kitus trumpiau buvo aprašoma ir respublikos periodinėje spaudoje⁵⁷. Apie kitus mes sužinome tik iš archyvuose išlikusių doku-mentų.

Pagal panašius scenarijus vieši parodomieji teismų procesai partizanams vyko įvairiose respublikos vietovėse: Raseiniuose, Šiauliuose, Dauguose ir kt.⁵⁸ Priimami nuosprendžiai kaltinamiesiems buvo įvairūs.

Visų to meto NKVD kariuomenės karo tribunolo organizuotų viešų parodo-mųjų teismų procesų bendras bruožas – bandymas įteigti Lietuvos visuomenei, kad veikiantieji partizanų būriai – tai „hitlerininkų sukurti bei palikti Lietuvoje kaip su-

⁵⁵ Ten pat.

⁵⁶ Maskva, SSSR NKVD – draugui L. P. Berijai, SSSR NKGB – draugui V. N. Merkulovui, *RFVA*, f. 9401s, ap. 1s, b. 2260, l. 102; Maskva, SSSR NKVD – draugui L. P. Berijai, SSSR NKGB – draugui V. N. Merkulovui, ten pat, l. 105.

⁵⁷ Plėšikų teroristų, veikusių Ukmergės apskrityje, teismas, *Tiesa*, 1945 09 05. Žr. taip pat: *Lietu- vos partizanai...*, p. 328.

⁵⁸ Pelnyta bausmė kruviniesiems žmogžudžiams, *Tiesa*, 1945 09 13.

lėtinto veikimo mina“, o partizanai – tai „Tėvynės išdavikai, buvusieji vokiečių armijos kariai, policininkai, baudžiamųjų būrių dalyviai, masinių žudynių vykdytojai“⁵⁹ ir t. t. Visuose šiuose procesuose buvo vengiama kalbėti apie tikruosius daugumos partizanų siekius, apie jų kovą dėl Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės.

Be viešųjų parodomųjų teismų, NKVD kariuomenės karo tribunolas, Raudonosios armijos karinių dalinių, dislokuotų Lietuvos teritorijoje, tribunolai nagrinėjamoju laikotarpiu suorganizavo keliasdešimt teismų procesų. Čia visuomenei nedalyvaujant vykdavo bylos svarstymas, liudytojų apklausa (buvo kviečiami tik prieš teisiamąjį liudijantys asmenys), dalyvaudavo karinis prokuroras bei paskirtas gynėjas. Ir tai taip pat buvo teisingumo parodija, nes nebuvo atvejų, kad gynėjas būtų padėjęs sušvelninti prokuroro reikalaujamą bausmę.

VKP(b) CK Lietuvos biuro archyvo fonde yra išlikę keliolikos tokių 1945–1946 m. organizuotų teismų procesų aprašymai. Ten taip pat yra Lietuvos SSR NKVD kariuomenės karo tribunolo pirmininko, justicijos papulkininkio Stepano Chaliavino ataskaita „apie nuveiktą darbą“ 1944–1946 m. birželio mėn.⁶⁰

Tikra „teisingumo“ parodija taip pat buvo stalinizmo metais veikusi NKVD Ypatingojo pasitarimo (OSO)* teisminė struktūra. Didžioji dalis suimtų pokario partizanų–politinių kalinių, teistų pagal 58 str., buvo šios SSSR NKVD „teisminės“ struktūros aukos. Šis SSSR NKVD represinių struktūrų padalinys skelbdavo teismo nuosprendį „už akių“, t. y. kaltinamajam nedalyvaujant. Tardytojų pritemptą ar sufabrikuotą bylą peržiūrėdavo trys NKVD OSO pareigūnai, įformindavo ir nusiųsdavo nuosprendį į įkalinimo įstaigą ar lagerį, kur buvo laikomas suimtasis. Teisiamasis neturėjo jokios galimybės kaltinimus paneigti. Grupinėse bylose, kuriose kartu su kitais buvo neretai teisiami ir užverbuoti agentai, tardytojas, siųsdamas bylą Ypatingajam pasitarimui, pridėdavo užklijuotą voką su duomenimis apie užverbuotą agentą, jo „nuopelnus“ išduodant bendražygius ir pan. Į tai atsižvelgdamas, Ypatingasis pasitarimas skirdavo išdavikui mažesnę bausmę arba jį visai išteisindavo. Karo tribunolo teismo procese agento išdaviko vaidmuo būtų išaiškėjęs kitiems teisiamiesiems. Čia jis likdavo niekam nežinomas.

Apskritai nuo 1944 iki 1946 m. birželio 1 d. NKVD karo tribunolai respublikoje pagal 58–1^a, 58–1^b ir 58–11 straipsnius bei kitus šio straipsnio punktus nubaudė 8268 žmones (1944 m. – 423, 1945 m. – 5879, 1946 m. – 1966 žmones), iš jų: 3678 partizanus, 1117 rėmėjus, 1800 įvairių pasipriešinimo organizacijų dalyvius. Vien per 1945 m. 468 partizanams ir politiniams kaliniams buvo paskirtos mirties bausmės⁶¹.

⁵⁹ Samdiniai žudikai, *Tiesa*, 1945 09 21.

⁶⁰ VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkui drg. V. Ščerbakovui, *RADC*. f. 597, b. 17, ap. 1, l. 86–133.

* Rus. *Особое совещание*.

⁶¹ V. T i n i n i s, min. veik., p. 38; L. T r u s k a, *Lietuva 1948–1953 metais*, Kaunas, 1995, A. A n u š a u s k a s, min. veik., p. 355.

zanus, 1117 rėmėjus, 1800 įvairių pasipriešinimo organizacijų dalyvius. Vien per 1945 m. 468 partizanams ir politiniams kaliniams buvo paskirtos mirties bausmės⁶¹.

Politinių priešininkų žudymas buvo priimta stalinizmo metais kovos su „Sovietų valdžios priešais“ priemonė. Šią priemonę sankcionavo, o atskirais atvejais netgi skatino ir VKP(b) CK Lietuvos biuras. Apie tai kalba ir M. Suslovas savo paskutiniame pranešime iš Vilniaus į Maskvą 1946 m. sausio 30 d. G. Malenkovo vardu. „<...> Atsižvelgiant į politinę padėtį respublikoje, visą laiką reikėjo imtis griežtų, iš jų ir kraštutinių, priemonių“⁶².

Šiandien jau galime, remdamiesi VKP(b) CK Lietuvos biuro archyve rastais dokumentais, pagrįstai teigti, kad nukautų partizanų lavonus gabenti iš kautynių vietų ir niekinti, t. y. guldyti miestelių, bažnytkaimių aikštėse „atpažinimui“, buvo pradėta 1945 m. vasarą vykusios baudžiamosios operacijos metu. Ten nukautų partizanų lavonai neretai išgulėdavo po kelias dienas, o vėliau buvo sumetami ir užkamsi šulinuose, žvyro karjeruose ir kt.

Reikia pabrėžti, kad aukščiausioji represinių struktūrų vadovybė to neskatino ir oficialiai netoleravo, todėl daugelyje to meto išlikusių dokumentų apie tai nerašoma, net neminima, o patys faktai nebuvo fiksuojami. Tik išimtiniais atvejais tikriausiai per neapsižiūrėjimą tai vienoje, tai kitoje vietoje apie tai užsimenama (nurodoma, „kad buvo atvežti nukauti partizanai atpažinti ir palaidoti“). Tai ir šiuo, žemiau pateikiamu konkrečiu atveju būta, kad NKVD karinių dalinių politiniai organai turgavietėse ar šventoriuose vedė „aiškinamąjį darbą“ – ragino atiduoti ginklus, legalizuotis ar stoti į Raudonąją armiją, pasirašyti paskolas, vykdyti valstybines prievoles, nesipriešinti sovietinei valdžiai ir pan. Kad būtų įtikinamiau parodyta, kas laukia tų, kurie priešinasi sovietinės sistemos diegimui, ypač su ginklu rankose, tokios priemonės (mitingai) buvo organizuojamos ir prie nukautų ir atvežtų partizanų lavonų. Kadangi tiek reguliariosios, tiek represinių karinių dalinių politiniai skyriai už savo darbą atsiskaitė ir teritoriniam partiniam aparatui, todėl žemiau pateikiamas dokumento nuorašas ir atsidūrė VKP(b) CK Lietuvos biuro archyve.

„SSSR vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojui generolui pulkininkui Apolonovui*“

Nuorašas: VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkui drg. M. Suslovui
Tarnybinis pranešimas

⁶¹ V. T i n i n i s, min. vcik., p. 38; L. T r u s k a, *Lietuva 1948–1953 metais*, Kaunas, 1995, A. A n u š a u s k a s, min. vcik., p. 355.

⁶² VKP(b) CK draugui G. Malenkovui, *RADC*, f. 597, ap. 1, b. 24, l. 16.

* A. Apolonovas tuo metu buvo Lietuvoje ir vadovavo baudžiamajai operacijai.

Kauno sektoriuje tokį darbą atliko 298 š. p. politinis aparatas <...>.

Tokį pat darbą atliko 95 pasienio būrio politinis skyrius Eržvilke, 23 – Klaipėdos sektoriuje. Ypač gerai dirbo 94 pasienio būrio politinis skyrius, kuris Marijampolės ir Lazdijų apskričių 32-ose gyvenvietėse suorganizavo susirinkimus <...>.

Telšių apskrityje birželio 25–27 d. įvykdžius operaciją, kurios metu buvo nukauta 18 banditų, Luokės miestelio aikštėje prie nukautų ir suvežtų banditų lavonų buvo suorganizuotas susirinkimas, kuriame kalbėjo 261 š. p. 2-ojo bataliono vado pavaduotojas Volkovas. Toks pat susirinkimas vėliau buvo suorganizuotas ir Akmenės miestelyje.

NKVD Pabaltijo apygardos vidaus kariuomenės
politinio skyriaus viršininkas pulkininkas Kirilovas
(*Parašas*)

1945 m. liepos 6 d.
Vilnius “⁶³”.

Mūsų disponuojamuose represinių struktūrų dokumentuose tokių užuominų daugiau nerandame⁶⁴, nors kaip tik 1945–1946 m. partizanų niekinimas tapo masiniu reiškiniu.

Kad ir kaip brutaliai buvo elgiamasi tiek su suimtais partizanais, tiek su nukautais jų lavonais, tačiau visa tai dar ilgai nepalaužė partizanų pasipriešinimo dvasios. Žinoma, tuo metu išorinių ir vidaus politinių jėgų santykis susiklostė ne ginkluoto pasipriešinimo naudai. Jie nesugebėjo išsilaikyti, tačiau spėjo palikti tautos sąmonėje nenugalimą laisvės troškimą.

Baigiant norisi pabrėžti, kad, vartydami VKP(b) CK Lietuvos biuro ar berijinio saugumo struktūrų archyvų dokumentų bylas, mes dar ne kartą stebėsime, ko kiems skaudžioms gyvenimo dramoms didelę dalį Lietuvos gyventojų pirmaisiais pokario metais pasmerkė stalinizmas.

Lietuvoje nagrinėjamoju laikotarpiu buvo komplikotos, dramatiškos sąlygos egzistuoti.

Išvados

1. 1944 m. lapkričio 11 – 1947 m. kovo 24 d. Lietuvoje veikė sovietinė partinė politinė institucija – VKP(b) CK Lietuvos biuras, turėjęs neribotus įgaliojimus. Biuro pirmininkai buvo M. Suslovas ir A. Ščerbakovas, o nuo Lietuvos partinės organizacijos į Biurą įėjo A. Sniečkus ir M. Gedvilas.

⁶³ Tarnybinis pranešimas SSSR NKVD pavaduotojui generolui pulkininkui Apolonovui, *RADC*, f. 597, ap. 1, b. 3, l. 81.

⁶⁴ Maskva, SSSR NKVD – draugui L. P. Berijai, SSSR NKGB – draugui V. N. Merkulovui, *RFVA*, f. 9401s, ap. 1s, b. 2260, l. 201–206.

1. 1944 m. lapkričio 11 – 1947 m. kovo 24 d. Lietuvoje veikė sovietinė partinė politinė institucija – VKP(b) CK Lietuvos biuras, turėjęs neribotus įgaliojimus. Biuro pirmininkai buvo M. Suslovas ir A. Ščerbakovas, o nuo Lietuvos partinės organizacijos į Biurą įėjo A. Sniečkus ir M. Gedvilas.

2. Per visą savo veiklos laikotarpį VKP(b) CK Lietuvos biuras, kaip VKP(b) CK organizacinis padalinys, siekė kuo sparčiau sovietizuoti Lietuvą. Visi svarbiausi to meto respublikos gyvenimą reglamentuojantys dokumentai pirmiausia buvo parengiami ar aprobuojami Biure.

3. Vienas pagrindinių VKP(b) CK Lietuvos biuro uždavinių buvo iš Lietuvos gyventojų sąmonės ištrinti laisvės ir nepriklausomybės sieki, palaužti pilietinį nepaklusnumą, inicijuoti tautinio ginkluoto ir pasyvaus pasipriešinimo sovietinei santvarkai slopinimą.

4. VKP(b) CK Lietuvos biuras ne tik buvo idėjinis represijų prieš lietuvių tautą organizatorius, bet ir nuolat skatino represinių struktūrų aparato respublikoje gausinimą, sankcionavo pirmuosius pokarinius Lietuvos gyventojų trėmimus, skatino viešuosius parodomuosius karo tribunolų teisinius procesus prieš partizanus.

5. Nors tolstant nuo Antrojo pasaulinio karo pabaigos Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo galimybės vis labiau blėso, tačiau VKP(b) CK Lietuvos biurui jo veiklos metu dar nepavyko nuslopinti tautinio ginkluoto ir pasyvaus pasipriešinimo.

1 priedas

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

ВСЕСОЮЗНАЯ КОММУНИСТИЧЕСКАЯ ПАРТИЯ (большевиков)
БЮРО ЦК ВКП(б) по ЛИТВЕ

Строго секретно

П Р О Т О К О Л № 1
заседания Бюро ЦК ВКП/б/ по Литве
от 21 декабря 1944 года

Члены Бюро ЦК ВКП/б/ по Литве – т.т. Сусллов, Ковалев,
Ткаченко, Снечкус, Гедвилас

Присутствовали при рассмотрении вопроса „О мерах по выполнению закона о ликвидации последствий немецкой оккупации в сельском хозяйстве“ – т. т. НЮНКА – 2-й секретарь ЦК КП/б/ Литвы, ПИ-САРЕВ – зав. сектором Бюро ЦК ВКП/б/ по Литве, БАРАНАУСКАС – зав. сельхозотделом ЦК КП/б/Литвы.

1. О мерах по выполнению закона о ликвидации последствий немецкой оккупации в сельском хозяйстве.

/т. т. Писарев, Баранаускас, Нюнка, Снечкус, Гедвилас, Ткаченко, Ковалев, Суслов/.

1. Одобрить проект постановления Совнаркома Литовской ССР и ЦК КП/б/ Литвы „О мерах по выполнению закона о ликвидации последствий немецкой оккупации в сельском хозяйстве“.

2. Для организации разъяснения постановления Совнаркома Литовской ССР и ЦК КП/б/ Литвы среди широких крестьянских масс и проведения мероприятий, вытекающих из данного постановления, поручить ЦК КП/б/ Литвы командировать в уезды и волости республиканский и уездный партийный и советский актив сроком на 3 недели.

3. Об итогах проведения работ по возвращению земель крестьянам заслушать доклад Республиканской земельной комиссии на заседании Бюро ЦК ВКП/б/ по Литве 10 февраля 1945 года.

Председатель Бюро ЦК ВКП/б/ по Литве /М. Суслов/

1 priedas. Apie dokumente minimą VKP(b) CK Lietuvos biuro posėdį kalbama straipsnio p. 242.

ОСОБАЯ ПАПКА

§—8. О дополнительном создании и укреплении волостных отделений НКВД и НКГБ в Литовской ССР.

(т. т. Барташунас, Ефимов, Соколовский, Ткаченко, Исаченко, Ляудис, Кучинскас, Прейкшас, Палецкис, Гедвилас, Ковалев, Снечкус, Суслов).

В целях дальнейшего усиления борьбы с буржуазно—националистическими элементами и их вооруженными бандами и укрепления всех органов советской власти в волостях Литовской ССР, просить Центральный Комитет ВКП(б):

1. Разрешить создать отделения НКВД во всех 320 волостях Литовской ССР.

2. Для укомплектования волостных отделений НКВД и оперпунктов НКГБ направить в Литовскую ССР, через Управление кадров ЦК ВКП(б), 470 оперативных работников НКВД и НКГБ за счет лучших оперативных работников центральных и восточных областей страны, в том числе: по НКВД — 370 чел. (начальников волостных отделений НКВД — 150 и оперативного состава — 220 чел.; по НКГБ — 100 чел. оперативного состава.

Опросом от 20 июля 1945 г.

№—01. О расследовании фактов нарушения революционной законности в Алитусском и Шакяйском уездах.

1. В связи с поступившими сигналами о нарушении революционной законности в ряде мест работниками различных органов Алитусского и Шакяйского уездов командировать в названные уезды для расследования положения дел на месте т. т. Будаговского (сотрудник Бюро ЦК ВКП(б), Балясников (Прокурор Республики) и Мицкевичюс (ЗамНаркома Внутренних дел Литовской ССР по кадрам).

2. Поручить т. т. Будаговскому, Балясникову и Мицкевичюс доложить Бюро ЦК ВКП(б) по Литве о результатах расследования.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ БЮРО ЦК ВКП(б)
ПО ЛИТВЕ

(М. СУСЛОВ)

2 priedas. Apie dokumente minimą VKP(b) CK Lietuvos biuro nutarimą kalbama p. 258.

Summary

HENRIKAS ŠADŽIUS

ACTIVITIES OF THE LITHUANIAN BUREAU OF CC OF THE CPSU IN ORGANIZING THE SUPPRESSION OF THE NATIONAL RESISTANCE

On the basis of authentic documents, which in many cases are included into scientific circulation for the first time, the reasons for the establishment of the Lithuanian bureau of CC of the CPSU, its composition and activity initiating the post-war deportations of inhabitants at the beginning of the second Soviet occupation, are discussed in the present article.

The article reveals that it was a temporary political party institution. It was established by the decision of CC of the CPSU in November 1944 (operated till March, 1947). It had an unlimited authority and pursued the purpose to sovietize and integrate Lithuania into the Soviet Union as quickly as possible.

The leading role in the activity of the Bureau was played by people who were sent from Moscow, i. e. M. Suslov, F. Kovaliov, I. Tkačenko. The latter one was L. Berija's placeman. From Lithuania A. Sniecuskus and M. Gedvilas were included in the Bureau as the ones who held the leading posts. They suffered, as the whole nation, the uncertainty of the first post-war years and went through a difficult experience of reappraisal of values. Their efforts, in some cases, to stop the negative processes of sovietization brought no desirable results.

One of the purposes of the Lithuanian Bureau was to stimulate the struggle against the national resistance. All most important questions of political life were sanctioned by the Communist party. Therefore, it is only natural that the Lithuanian Bureau of CC of the CPSU played a decisive role in organizing the first post-war deportations of Lithuanian inhabitants. Its members are responsible to the nation and history for physical and mental genocide of Lithuanian people.